

HARRAN ÜNİVERSİTESİ İLAHİYAT FAKÜLTESİ
HARRAN UNIVERSITY FACULTY OF THEOLOGY

ULUSLARARASI
MEVLÂNA VE MEVLEVÎLİK
SEMPOZYUMU

INTERNATIONAL SYMPOSIUM ON MAWLANA JALAL AL-DIN RUMI
AND MAWLAWISM

Mevlâna Celaleddin Rumi'nin 800. doğum yıldönümü anısına

BİLDİRİLER
II

26–28 EKİM 2007

ŞANLIURFA

ULUSLARARASI MEVLANA VE MEVLEVİLİK SEMPOZYUMU BİLDİRİLERİ-II**ISBN**

978-605-89998-2-4

Düzenleyen Kuruluşlar

Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Şanlıurfa Mevlevihanesi Yaşatma ve Kültür Derneği

Editörler

Prof. Dr. Abdurrahman ELMALI
Prof. Dr. Ali BAKKAL

Düzenleme Kurulu

Başkan: Prof. Dr. Abdurrahman ELMALI

Sekreteryası: Dr. Hüseyin KURT

Prof. Dr. Ali BAKKAL, Prof. Dr. Musa Kazım YILMAZ, Prof. Dr. Adnan DEMİRCAN, Prof. Dr. Yusuf Ziya KESKİN, Doç. Dr. Murat AKGÜNDÜZ, Yrd. Doç. Dr. Cüneyt GÖKÇE, Yrd. Doç. Dr. Harun ŞAHİN, Yrd. Doç. Dr. İ. Hakkı İNAL, Yrd. Doç. Dr. Yasin KAHYAOĞLU, Yrd. Doç. Dr. Ahmet ASLAN, Dr. Celil ABUZER, Dr. Halil ÖZCAN, Dr. Kadir PAKSOY, Dr. Veysel KASAR, Dr. Vehbi ŞAHİNALP, Okt. Kadir ALPEREN, Okt. Abdülkadir AYDIN, Okt. Mehmet OYMAK

Bilim ve Danışma Kurulu

Prof. Dr. İbrahim DÜZEN
Prof. Dr. Ethem CEBECİOĞLU
Prof. Dr. Osman TÜRER
Prof. Dr. Mustafa KARA
Prof. Dr. Abdullah ÖZBEK
Prof. Dr. Abdülhakim YÜCE
Prof. Dr. İsmail YAKIT
Prof. Dr. Ali BAKKAL
Prof. Dr. Musa Kazım YILMAZ
Prof. Dr. Adnan DEMİRCAN

Dizgi-Tasarım

Arş. Gör. Dr. Hüseyin KURT
Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Grafik Tasarım

Öğr. Gör. Haldun ÖZBUDUN
Harran Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi

Adres

Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Osmanbey Kampüsü/ Şanlıurfa

MEVLEVÎ MUHİBBİ PERTEV'İN ŞİİRLERİNDE HZ. MEVLÂNÂ VE MEVLEVİLİĞİN ETKİSİ

Yrd. Doç. Dr. Ekrem BEKTAŞ*

Muvakkit-zâde Muhammed Pertev, XVIII. yüzyılın II. yarısı ve XIX. yüzyılın ilk çeyreğinde yaşamış divân şairlerimizden biridir. 1746 yılında İstanbul'da doğan şair, Sultan Ahmet Camii muvakkiti Çelebi Efendi'nin oğludur. Anadolu Muhasebe Kalemünde memuriyete başlayan Pertev, ömrünün sonlarına doğru vaka-nüvis olmuştur. Bu görevle 1806 yılında çıkan Osmanlı Rus savaşında Ordu-yı Humayuna katılmış ve bir yıl sonra da 1707-8 Edirne'de vefat etmiştir.

Pertev, on altı yaşından itibaren zamanın meşhur Farsça hocası olan Hoca Neş'et'e talebe olmuş ve ömrünün sonuna kadar da ona bağlılığını devam ettirmiştir. Pertev, Hoca Neş'et'in edebî mahfilinde öğrenci iken hocasından Mesnevî derslerini almış ve yüzyılın büyük şairi Şeyh Gâlib, Beylikçi İzzet, Mîr Âmir ve Ârif gibi şairlerle yakın dostluklar kurmuştur.¹

Pertev'in Hoca Neş'et biyografisinde bildirildiğine göre, Neş'et daha 14-15 yaşlarında iken babası ile beraber hacca gitmiş, dönüşlerinde Konya'ya uğrayarak Mevlânâ'nın türbesini ziyaret etmiş ve zamanın Mevlevî şeyhi Ebûbekir Çelebi (ö. 1775-6) Efendi'den Mevlevî külahı giyerek bu tarıkata intisap etmiştir.² Ancak Neş'et, hiçbir zaman bir Mevlevî dervîşi olamamış ya da olmak istememiştir. Zaten Nakşî şeyhi Bursalı Seyyid Muhammed Emin Efendi ile tanıştıktan sonra da Nakşibendî tarikatına ilgi duymuş ve Mevlevî tarikatındaki mesafeli duruşunu bu tarıkata karşı da devam ettirmiştir.

Pertev, herhangi bir tarıkata mensup olmamakla birlikte *Divânı*'nda, Nakşibendî, Mevlevî, Kadirî, Halvetî ve Sa'diye gibi tarikatlara mensup bazı şahıslar için söylenmiş manzum tarihler vardır. Yalnız Pertev'in, Hoca Neş'et'ten dolayı özellikle Mevlevî ve Nakşibendî tarikatına daha yakın olduğunu söyleyebiliriz.

Esrâr Dede de *Tezkiye-i Şuarâ-yı Mevleviyye* adlı tezkiresinin "Dervîş Hulûs" maddesinde, Pertev'in Mevlevî tarikatı ile olan ilişkisini "muhibbân-ı Mevlevî'den Seyyid Pertev Efendi ve sâ'ir şu'arâ-yı 'asr ile ekser vakteri müşâ'are vü mülâtafa ile güzêrân idüp"³ cümlesiyle nakleder ve onun "Mevlevî muhibbi" olduğunu söyler. Ayrıca Pertev'in Mevlevîliğe ve Mevlevî şairlerle arkadaş olmasında, Galata Mevlevî-hânesi şeyhi ve şairin yakın dostu Şeyh Gâlib'in etkisi de göz ardı edilmemelidir.

Esrâr Dede'nin "Mevlevî muhibbi" olarak değerlendirildiği Pertev'in *Divânı*'nda da Hz. Mevlânâ'nın övgüsünde kaleme alınmış iki gazeli vardır. Bu iki gazelin dışında *Divân*'da "ney" redifli bir gazel ile Mevlevî musikînaslarından Hafız Şeydâ ve Dervîş Nâyî'nin ölümü üzerine söylenmiş mersiye tarihleri yer almaktadır.

Pertev, Hz. Mevlânâ'nın övgüsünde yazdığı birinci gazelinde, Mevlânâ'yı "kerim" ve "kerem" sıfatıyla vasıflandırarak onu *mürşid-i kalem-rev-i Rûm* (Anadoludaki şairlerin mürşidi) olarak anar. Şair, Mevlânâ muhibbi olduğunu bizzat ifade ederek, Mevlânâ'ya duyduğu muhabbetin günden güne arttığını, bu muhabbeti satın almak için gerekirse canını verebileceğini söyler. Pertev, sevginin soyut bir kavram

* Harran Üniversitesi Fen-Edb. Fak. Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi, email: ebektas@harran.edu.tr

¹ Pertev hakkında daha fazla bilgi için bkz. Dr. Ekrem Bektaş, *Muvakkit-zâde Pertev Divânı*, Öz Serhat Yayıncılık, Malatya, 2007. (Bundan böyle "Pertev Divânı" kısaltması kullanılacaktır.)

² Süleyman Neş'et, *Divân-ı Neş'et*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Kütüphanesi Yazmaları, M Ozak I, No: 60, yk. 2b.

³ İlhan Genç, *Tezkiye-i Şuarâ-yı Mevleviyye (İnceleme-Metin)*, AKM Yay., Ankara, 2000, s. 159.

olduğundan yola çıkarak derûn-ı dilde gizli bir Hz. Mevlânâ sevgisiyle meşgul olduğunu, Hz. Şems'e de telmihte bulunarak Mevlânâ'nın güneşe (şems) benzeyen cemâlinin gölgesinin kulu, kölesi ve kapısında reddedilmeyen bir dilencisi olduğunu dile getirerek gazelini bitirir:

Eyâ kerîm ü keremver Cenâb-ı Mevlânâ
Eyâ fakîrlerüñ dest-gîri Sultânâ

Muhibbün olalı ey mürşid-i kalem-rev-i Rûm
Olur mahabbetüm efvân fe-ânen ve ânâ

Satılsa cânı satup hep mahabbetün aluram
Mahabbetün baña yigdür bu cândan cânâ

Gubâr-ı hâk-i reh-i dergehün bilür iksîr
Cihân içinde ki vardur her 'âkil ü dâna

Derûn-ı dilde hafî hubbun ile meşgûlem
Varur isem dahi dergehlerüne ahyânâ

Gedâ-yı pertev-i şems-i cemâliyem Pertev
İder mi sâ'ilini red Cenâb-ı Mevlânâ¹

Pertev, “*yâ Hazret-i Mevlânâ*” redifli ikinci methiye gazelinde de benzer düşüncelerini ifade etmeye devam eder. Şair bu gazelinde Hz. Mevlânâ'yı şu sıfatlarla över: *Sultan-ı keremver, ulu server, şems-i velâyet, mihr-i hidâyet, mahz-ı inâyet, pür-feyz ü safâ, pür-mihr ü vefâ, pür-cûd u sebâ, neyyir, mecma-i ırfan, eşref-i insân, mâye-i ihsân.*

Görüldüğü gibi bu sıfatların çoğu, edebiyatımızda Hz. Muhammed için kullanılan sıfatlardır. Oysa Pertev, Mevlânâ'nın şahsında toplanmış meziyetleri ifade etmek için aynı sıfatları kullanmakta bir beis görmez. Tamamı sekiz beyit olan gazelin mısraları arasındaki paralellik dikkat çekicidir:

Sultân-ı keremversin yâ Hazret-i Mevlânâ
Sen bir ulu serversin yâ Hazret-i Mevlânâ

Ben 'abd-i sefêhkârem nâ-çiz ü tebehkârem
Gâyetle günehkârem yâ Hazret-i Mevlânâ

Sen şems-i velâyetsin sen mihr-i hidâyetsin
Sen mahz-ı 'inâyetsin yâ Hazret-i Mevlânâ

Ben bende-i âcizter pür-ma'siyet ü muztar
Pür-zenb ü zelil ahkar yâ Hazret-i Mevlânâ

Pür-feyz ü safâ sensin pür-mihr ü vefâ sensin
Pür-cûd u sehâ sensin yâ Hazret-i Mevlânâ

¹ Pertev Divânı, s. 117-118.

Ben zerre-i kem-mâye ben ‘âciz ü bî-mâye
Sen neyyir ü ben sâye yâ Hazret-i Mevlânâ

Sen mecma‘-i ‘irfânsın sen eşref-i insânsın
Sen mâye-i ihsânsın yâ Hazret-i Mevlânâ

Ben Pertev-i nâlânem h’âhede-i ihsânem
Eltâfuñı cûyânem yâ Hazret-i Mevlânâ¹

Şair “ney” redifli gazelinde de, Mevlevîlikte çok önemli bir sembol ve sema esnasında çalgı enstrümanı olarak kullanılan “ney”in vasıflarını anlatır. Mevlânâ’nın, Mesnevî’nin ilk on sekiz beytinde dile getirdiği neyin sırları, bu gazelde adeta özetlenmiştir. Gazelin redifini oluşturan “ney” kelimesi ‘âşık-ı ser-bâz-ı ney, şu’le-i âvâz-ı ney, sâz u sâz-ı ney, âgâz-ı ney, râz-ı ney, nâle-i mümtâz-ı ney, dem-sâz-ı ney gibi terkiplerle kullanılmış.

Hazret-i Şems ola çünkim ‘âşık-ı ser-bâz-ı ney
Gün gibi olmaz mı zâhir şu’le-i âvâz-ı ney

Âteş-endâz-ı neyistân-ı cihândur nâlesi
Sûziş-efzâ oldı her bir sâza sûz u sâz-ı ney

Râst yoldan reh-nümâ-yı reh-revân-ı ‘aşk olur
Bir nefes ile irür encâmına âgâz-ı ney

Levha nâmın harf-ı nûn u yâ ile yazmış kalem
Sîn-i Yâsînden kinâyedür bakılsa râz-ı ney

Mevlevîler el urup kalkdukda esnâ-yı semâ’
Sûr-ı İsrâfil’e beñzer nâle-i mümtâz-ı ney

Dem ganîmet sırrın eyler her demi Pertev ‘ayân
Kim cenâb-ı kutb-ı Nâyî’dür olan dem-sâz-ı ney²

Yukarıdaki gazelin makta beytinde Nâyî mahlaslı Mevlevî tarikatine mensup Derviş Muhammed Dede’yi öven Pertev, onun 1798-9 yılında vefatına da bir tarih kıt’ası yazar. Muhtemelen şair olmadığı için *Tezkire-i Şu’arâ-yı Mevleviyye* adlı eserde adı geçmeyen Nâyî Muhammed Dede’nin, emsali bulunmayan bir ney-zen ve ney üflemede kutup olduğu anlaşılmaktadır. Pertev’in aynı şahıs için yazdığı mersiye tarihi aşağıda sunulmuştur:

NÂYÎ ÇALLU DERVİŞ MUHAMMED DEDEYE SÖYLENEN MERSİYE TÂRÎHİDÜR

Çallu Derviş Muhammed Nâyî
Kutb-ı nâyî-i sâni idi o zât

¹ Pertev Divânı, s. 118.

² Pertev Divânı, s. 491-2.

Dem-i 'Îsî idi neyindeki dem
Sâmi'ine iderdi bahş-ı hayât

Bâng-i nâyıydı sûr-ı İsrâfil
Mürdeye itdürür idi harekât

Neydi nâyındaki o mu'ciz-dem
Buldi çok bahr-i gam garîki necât

Dem-i nâyında vardı ve'l-hâsıl
Nefh-i rûh eylemek gibi hâlât

Nagamâtındaki halâvet ü zevk
Nâyımı eyler idi çûb-ı nebât

Gayrı ney nagmesin kabûl itmez
Gûşlarda kalup o hoş nagamât

Gelmedi öyle ney-zen-i kâmil
Olmalı binâ bu pûst-ı cihât

Çâre ne ol da gitdi aldurdun
Yokdur 'âlemde çün devâm u sebât

Tâm târîhi cevherin Pertev
Çallu Dervîş Muhammed itdi vefât¹

Pertev'in ikinci tarih kıt'ası da 1799-10 yılında vefat eden Mevlevî şair ve musikî ustası Şeydâ Hafız için söylenmiştir. Manzumede Şeydâ'nın hâfız-ı Kur'ân, sâlik-i râh-ı fenâ, sikke-keş-i Mevlânâ, fenn-i kırâ'atta usta, ser-mutrib, musikî fenninde bir gelenlerden, hacı, şair, bestekâr, a'mâ ancak kalp gözü açık biri olduğu ifade edilmektedir. Böylesine kabiliyetli olan bir şahsiyetin Mevlevî edebiyat ve musikisindeki yeri ve önemi dikkate şayandır.²

TÂRÎH-İ VEFÂT-I ŞEYDÂ HÂFİZ EL-MEVLEVÎ

Hâfız-ı Hazret-i Kur'ân Cenâb-ı Şeydâ
Sâlik-i râh-ı fenâ sikke-keş-i Mevlânâ

Pîr iken fenn-i kırâ'atde vücûhâtı görüp
İtdi hem hacc u tavaf-ı harem-i beyt-i Hudâ

¹ Pertev Divânı, s. 686-7.

² Şeydâ hakkında daha fazla bilgi için bkz: İlhan Genç, *Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevleviyye (İnceleme-Metin)*, AKM Yay., Ankara, 2000, s. 273-4

Ser-mutrib idi bu cây-ı tarab-bahşâda
Nice pîş-revler eser itdi ki hâlet-efzâ

Bir gelenlerden idi mûsikî fenninde bu zât
Güfte-i bestelerin kendi iderdi inşâd

Kâr-ı nâtıkları âyîn-i şerîfi vardur
Hele şarkîlerinüñ haddi olunmaz ihsâ

Dîde-i kalbi açık ehl-i basîretten idi
Zâhirâ çeşm-i cihân-bîni idi nâ-bînâ

Mürg-i rûhı tayerânına mücevher tâñh
Bülbül-i ravza-i ‘adn ola revân-ı Şeydâ¹

Pertev, Hoca Neş’et’ten aldığı Mesnevî derslerinden ve yaşadığı arkadaş çevresinden dolayı Mevlevîlikle ilgili kavramlara âşına bir şairdir. Dolayısıyla onun şiirlerinde Hz. Mevlânâ hakkında övücü ifadeler ve Mevlevîlik ilgili kavramlara rastlamak fazlasıyla mümkündür. Hoca Neş’et’in Mesnevî şarihi San Abdullah Efendi’nin Koca Mustafa Paşa semtindeki konağına taşınması üzerine Pertev’in yazdığı tebrik-nâmede aynı durum söz konusudur. Ayrıca manzumede, San Abdullah ve Hoca Neş’et de övülür:

Şârih-i Mesnevî-i Ma’nevî-i Müşîd-i Rûm
Ya’nî hem-nâm-ı Safiyyu’llâh o ‘allâme-i dîn
...
Mesnevî şerh-i şerîfiyle idüp ‘ömri güzâr
Rûh-ı pâki olalı Rahmet-i Rahmân’a karîn
...
Der ü dervâzesi nâlân idi *mânende-i ney*
Sâha-ı hâne idi hüznile mahzûn u hazîn
...
Mesnevî-h’ân-ı zamân h’âce-i ‘ilm ü ‘irfân
Ya’nî kim Hazret-i Neş’et o peyâm-ber-âyîn

Mesnevî beytine ma’nî gibi itdükde duhûl
İtdi efzûn bu mekânun şerefîn yine mekîn²

Şairin Divânı’nda bu andığımız manzumelerin dışında Mevlevilik ile ilgili kavram, sembol, özellikle de “ney”le ilgili onlarca beyit tespit ediyoruz. Bunlardan sadece bir kaçını takdim etmek istiyorum:

Fürkatünle ser-te-ser güzâr *âteşzâr* olup
Nagme-i ney nâle-i şeb-gûrdür sensüz baña G. XI/3

İder mi sâza heves ol cevân-ı hûb-nefes

¹ Pertev Divânı, s. 681.

² Pertev Divânı, s. 641-2.

Çü tıfl-ı nagme o da *ney-sîvâr* olur mı ‘aceb G. XXVIII/2

Ser-â-pâ sînemi *sûrâb sûrâb eyleyen ney veş*
Gamuñla lahza lahza *âteş-i âb u enînimdür* G. XCV/2

Lafz-ı mühmel söz içinde yaraşksuz ise de
Togrısı birbiri yanınca *ney ü mey* yaraşur G. CVIII/2

Nâle-i ney gibi dînler yâr yârûñ derdini
Böyledür ahvâl-i ‘âlem bülbül ağlar gül güler G. CLXXVI/2

Değülse âşinâ ger perde-i gûşuñ figânumla
Ney âsâ nice dem bezminde *nâlân* olsam eglenme G. CCXXX/2

Nâyûñ nevâ-yı sîz-i dili yakdı ‘âlemi
Bilmem ne didi gûşına *ney-zen* fısıl fısıl G. CCCXXIII/2

Bezm-i mahabbet içre til ehli olan bilür
Ney nâle itdi ben yine feryâda başladum G. CCCXXXIV/3

Bu bir *hâmûş* u sâkit pîr ü meczûb-ı İlâhiyken
Kemâl-i vecd ile zencîr kırmak cây-ı ‘ibretdür (Neşide II/9)

Mevlânâ'nın asırlar öncesinden Anadolu'da yaktığı aşk âteşi, toplumun her kesiminden insanları ısıttığı gibi, en çok da sihirli kelimelerle aşkı en güzel şekilde terennüm eden şairleri yakmıştır. Klâsik Türk edebiyatında bu aşk ateşiyle yanan şairlerin manzum ya da mensur ürünleriyle adeta bir ‘Mevlevî edebiyatı’ vücut bulmuştur. Hatta Anadolu'da Mevlânâ veya onun *Mesnevî*'sinden etkilenmeyen şair yoktur denilse mübalağa edilmemiş olur. Kendisi bir Mevlevî şairi olmadığı ve Mevlânâ'dan beş asır sonra yaşadığı halde Mevlânâ ve Mevlevî kültüründen bu derece etkilenmiş olan Pertev, Mevlânâ hakkındaki güzel ve samimi düşüncelerini yukarıda değindiğimiz iki gazelinde terennüm etmiş ve Mevlânâ'yı ‘‘mürşid-i kelem-rev-i Rûm’’ olarak vasıflandırmıştır.